

„Šis arklys būtų manas, bet laukas“: raitelio ir arklio įvaizdžių reikšmė drugio ligos kontekste

Asta SKUJYTĖ-RAZMIENĖ

Straipsnyje atskleidžiama drugio ligos (lot. Febris intermittens) samprata lietuvių tradicinėje medicinoje ir svarstoma, kokia mitinė būtybė ją valdo. Pasitelkus lietuvių etnomedicinos, tikėjimų, sakmių ir pasakų duomenis atskleidžiama, kad XIX–XX a. vid. liaudies kultūroje ši liga buvo siejama su arklio ir raitelio vaizdiniais.

Prasminiai žodžiai: drugio liga, liaudies medicina, arklys, velnias.

Etnomedicinos, kaip atskiros etnologijos krypties, tyrimai Lietuvoje kol kas tik įgauna pagreitį. Pasak vieno iš šios srities tyrinėjų Ramūno Trimako, tai lėmė požiūris, kad „iš pirmo žvilgsnio toks labai ‚biologiškas‘ klausimas kaip žmogaus sveikata, ligų prevencija, atrodytų, esąs išimtinai medicinos mokslo prerogatyva“ (Trimakas 2008: 9–10). Šio straipsnio tikslas yra atkreipti skaitytojų dėmesį į drugio ligą (lot. *febris intermittens*). Lietuviai manė, kad ji užkrečiama. Apie ją daugiausia tautosakos rinkėjų medžiagos užrašyta XIX–XX a.¹ Iki šiol apie drugio ligą yra rašę R. Trimakas (Trimakas 2008) ir Dainius Razauskas (Razauskas 2008: 86–100), tačiau šis susirgimas nebuvo pagrindinis jų tyrimų objektas, todėl daugelis ligos aspektų iki šiol neaptarta. Šį kartą, remiantis mitologinėmis sakmėmis, tikėjimais ir liaudies medicinos tektais, siekiama visapusiškai atskleisti drugio ligos sampratą tuometinėje visuomenėje. Gilinamasi į du drugio ligos įgyjamus pavidalus – arklio ir raitelio, ir siekiama išsiaiškinti, kokia vieta šiai ligai priklausė lietuvių mitologinėje sistemoje.

Drugio ligos samprata liaudies medicinoje ir sakmėse

Šiuolaikinėje medicinoje drugys identifikuojamas kaip maliarija, kurią sukelia *plasmodium malariae* bakterija, platinama uodų. Ligonį ima krėsti drugio priepuoliai (drebuly, karščiavimas ir gausus prakaitavimas), kurie kartojasi kas 48–72 valandas. Paskutinis maliarija (drugiu) sirgęs ligonis Lietuvoje užfiksuotas 1956 metais (ME I 1991: 524). Nuo to laiko ši liga mūsų šalyje žinoma tik kaip *įvežtinė* (ME I 1991: 524).

Tradicinėje lietuvių medicinoje uodai, kaip drugio ligos priežastis, neminimi². Buvo tikima, kad drugiu, kaip ir dalimi kitų žmogaus sveikatai pavojingų ligų (pvz., rože, nuomariu etc.) galima susirgti dėl negydomo *išgąščio*: „Nuo nuomario/ priemečio/ ir drugio, jei tos ligos kilo iš išgąščio, gerai gydo šis burtiškas būdas“ (LTR 1584 (72)), „Kad sirgdamas drugiu išgąsdinsi kitą žmogų – ir tas susirgs drugiu“ (LTA 14 (78)). Tokias susirgimo priežastis liudija ir gydymo būdai, kuriuose drugiu sergantį patariama išgąsdinti: „Saka žmonys, kad drugiu sargantį reikia išgundint. Tai kad anas drugį bus gavęs na išguščia, tai pastaisys.“ (LTA 1526 (124)).

Dar viena susirgimo drugiu priežastis galėjo būti sėdėjimas ant šlapios žemės: „Un šlapias žemes pavaršarį atsisėdai – drugiu apsirgsi“ (LTA 780 (295)). Taip pat maudynės netinkamu laiku: „Kol dar nei kartą negriaude, tai nemažna maudytis, ba da unda yra labai nesveikas. Kol gegužė neužkukuoja, nemažna maudytis, ba užsikrėsi drugiu, ba drugys tik tadu išlanda iš undenia, kai gegužia ažukukuoja“ (LTA 1515 (12)).

1. 1931 m. užrašytame tekste teigiama: „Seniau buvo liga drugys, kuria turėjo kiekvienas sirgti.“ (LTR 374c (1157)).

2. Nors šios ligos kilmę buvo bandoma sieti ir su vabzdžiais, gana akivaizdu, kad tokias interpretacijas lėmė ligos pavadinimas: „Saka, kad drugia ligu apkrečius drugis“ (LTA 1419 (784)) arba „Drugiu suserga kap inkanda drugys (drugiu vadinamas juodas, margais ūsais, kietasparnis vabzdys, apie 5 mm ilgumo, ūsų ilgis siekia ligi 4–5 cm. A. Andrulionis).“ (LTA 1741 (120)).

Tradicinės medicinos tekstuose įvardyti drugio ligos simptomai nesiskiria nuo šios ligos aprašymų šiuolaikinėje medicinoje. Kaip pagrindinis drugio požymis akcentuojamas drebulys, krėtimas, pvz.: „Žmogų krečia šaltis ir dreba“ (LTR 374c (1157)), „Kai drugys drūtai kracia“ (LTA 1779 (121-85)), „Kai žmogų krečia drugys“ (LTA 1755 (142)), tačiau minima ir daugiau požymių: „<...> Kaip suserga, tuojau galvą stipriai pradeda skaudėti, o paskui darosi šalta ant viso kūno, ima purtytie kokią 1–2 adyni. Tada darosi silpna, o kaip perstos krėsti, tai turi lignonis atsigulti, ir ima labai šiltu prakaitu prakaituoti, tarytum pamirkytų vandenyje visą kūną. Ir taip krečia žmogų kokius kelis mėnesius ir daugiau, iki atras vaistų. Bet ir vėliaus dar vis laiks nuo laiko rodosi šalčiavimas, kolei visiškai neišdūksta ta liga iš žmogaus kūno“ (BsIT 2002: 440).

Lietuvių etnomedicinoje buvo skiriamas dviejų tipų drugys: *krečiamasis drugys* ir *šlapdrugis*. Pastarasis, galima suprasti, buvo traktuojamas kaip *vidinis drugys*, pasireiškiantis skausmu galvoje ir strėnose, „ir kada ne kada šaltis sukrečia ir didį silpnumą jaučia visame kūne, o dirbti sunkų darbą nieks negal. Ir ta liga žudo žmogų kokius metus ir daugiau, kol vaistą atrasi“ (BsIT 2002: 455). Tokį drugį „su vištašūdžiais smilko, kol išverč į krečiamąjį drugį“ (BsTK: 193, 68).

Buvo manoma, kad krečiamasis drugys gali būti ne tik 27 (3x9) (BsMTV 2002: 440), bet net ir 99 rūšių³, todėl, kaip teigiama viename liaudies medicinos tekste, ir „receptų buvo visokių, ba drugių buvo trejų devynių, tai reikėjo atitropyt rodą“⁴ (LTR 374c (1158)).

Išryškėjusius du drugio ligos tipus – krečiamąjį ir šlapdrugį – atitinka ir mitologinės saktmės, kurias taip pat galima skirstyti į dvi grupes. Pirmojoje kalbama apie išorinį drugio poveikį, o antrojoje grupėje vaizduojamas drugio veikimas iš vidaus.

Pirmosios grupės saktmėse drugys, įgyjęs antropomorfinį pavidalą, tarkim, skrybėlėto ponaičio (LTR 1292 (80)), jaunikaičio (LTR 1252 (361)), raito ponaičio (LTR 2106 (8)), puikaus vokietuko (LTR 2284 (115))⁵, ateina pas lignonį šiam išėjus į lauką ir besišildant prieš saulę (LTR 1252 (361)), atsigulus ir veidą

užsidengus naginėmis (LTR 2078 (53)), skiedra (LTR 2106 (8)), apsiklojus medžio žieve (LTR 1630 (24)) ar jį užkasus į žemę (LTR 1406 (411)). Personifikuota liga, priėjusi prie sergančiojo, neretai garsiai nusistebi: „Šitas kumeliokas, rodos, ne mana. Mana nelaukas, a šitas laukas“ (LTR 3235 (33))⁶, „Šis arklys būtų manas, bet laukas“ (LTR 1406 (411)), „Mano arklys kamanomis buvo pakamanotas, o dabar karvės mėšlu pažabotas“ (LTR 1292 (80)). Šie *drugio* žodžiai rodo, kad lignoniu buvo skiriamas *arklio* vaidmuo.

Antrosios grupės saktmėse drugys jau pasirodo kaip kelios būtybės: du vokietukai (LTR 2284 (118)), trys ponaičiukai (LTR 1251 (109)), o jeigu kalbama apie vieną drugį, jo draugijoje vaizduojama mirtis (LTR 1315 (168)). *Drugiai* dažniausiai tariasi dėl būsimų aukų, planuoja, pas ką apsigyventi⁷, pvz.:

Anys ir utura:

– Kur tu aisi? – klausia vienas.

– In kunigų! – atsakė kitas.

– A tu?

– Aš in ponų!

– Nu a tu in kų? – klausia tracių.

– Aš in liesnykų!

– A kap tu prieisi in liesnykų?

– A vat, kai tik anas atais iš miška ir paprašys valgyt, tai aš nuo lubų šakalioku išlėksiu valgin, tai anas mani ir suvalgys.

Pa to anys susiutura po trijų metų vėl visi čia, in šitos kryžkelas sugrižt, toj pačioj dienoj ir, išsiskirstė. (LTR 1251 (109))

Norėdamas patekti į žmogaus vidų, drugys žada įlįsti į pirmą barščių šaukštą (LTR 578 (8))⁸ ar įkristi į viralą, pasivertęs angliuku (LTR 1315 (168)) ar voru (LTR 2284 (118)). Vis dėlto saktmėse drugių pasitarimą nugirsta eigulys (LTR 1251 (109)), žmogus, kuriam

6. Plg. latvių tikėjimuose: *Tas nav mans jājams žirgs, jo tam blese pierē. Iešu savēju meklēt* „Tai ne mano jojamas žirgas, nes jo kakta lauka. Eisiu ieškoti savojo“ (LTT 1940: 371).

7. Plg. slavų folklorinė medžiaga: „Legendose ir pasakojimuose kartkartėmis drugiai susirenka miško aikštelėse ir pasakoja apie savo veiksmus, kuria ateities planus, tarpusavyje dalinasi numatytas aukas“ (Усачева 2004: 123). Šis siužetas paplitęs ne tik baltų, slavų, bet ir, pavyzdžiui, suomių saktmėse: vienoje iš jų pabrėžiama, jog „drugiai tarpusavy tariasi, kaip pakliūti į žmogaus vidų“ (FFC 267 (314)).

8. Drugio patekimo į maistą motyvas būdingas ir skandinavams. Švedų saktmėse žmogus taip pat nugirsta dviejų drugių pokalbį, kuriame vienas iš jų pasisako įlįsias į pirmą košės šaukštą (FFC 300 (340)); suomių saktmėse drugiai į žmogaus vidų patenka taip pat per košę arba pienišką sriubą (FFC 267 (314)).

3. „Iš viso yra drugių 99 rūšių“ (VaLU 2008: 187).

4. Etiologinėse saktmėse drugio rūšių gausa motyvuojama taip: „Tūlas ūkininkas atrado seną bobą plynėje besėdinčią ant kupsto. Pavijęs ją, užtėmijo devynis tuzinus kiaušinių. Ta boba buvo ragana, perėjo ten drugius ir kitokias ligas. Kiaušiniai buvo visokių paukščių: vištų, ančių, žąsų ir t. t. Užtaigi ir drugiai neasti vienoki“ (BsLP2 2003: 265).

5. Plg. drugio įvaizdžius kaimynų latvių tikėjimuose: *smalks kungs* – laibas, smulkus ponas (LTT 1940: 372), *vācietis (kungs)* – vokiecis (ponas) (LTT 1940: 374).

drugys nori pakenkti (LTR 2284 (118)), dvaro darbininkas (LTR 578 (8)) ir, atėjus lemiamai akimirkai, tykanti liga kartu su maistu atsiduria *stralbe* (LTR 1251 (109)), kiaulės pūslėje (LTR 2284 (118)), terboje (LTR 1315 (168)), veršenikėje (LTR 578 (8)).

Grįžtant prie liaudies medicinos, galima matyti, kad yra du drugio ligos gydymo būdai, kurie atitinkamai siejami su ligos tipu – *krečiamuoju drugiu* arba *šlapdrugiu* – bei aukščiau aptartomis dviejų rūšių mitologinėmis sakmėmis.

Ligoniu diagnozavus *krečiamąjį drugį*, vienas iš jo gydymo būdų tiesiogiai primena mitologinėse sakmėse aprašytą situaciją – gydymo aprašyme žieve uždengus ligonio akis, drugys yra suklaidinamas: „Žievi akis užklot ligoniu, kad drugys neprašyt savo aukos“ (LTA 725 (113–201)). Kitais atvejais gydymo būdas tik iš dalies primena sakmišką situaciją, bet išlieka svarbi ligos suklaidinimo strategija: ligonis pasveiksta, kai pakeičia pavidalą, pavyzdžiui: „Kai pradeda krėste drugys, tai inlenda pečiun, a kiti aždara pečių, kad pro niekur nei-neit drugys. Jei moterį kračia, tai ana vyriškai apselvka, a kad vyrų kračia, tai bobiškai apselvka, kad drugys nepažintų“ (LTA 1664 (123)).

Kitas visoje Lietuvoje paplitęs gydymo būdas – ligos veiksmų imitavimas. Kad pasveiktų, ligonis turėdavęs joti ant žarsteklio (LTA 549 (33)), šluotos (LTA 249 (10)), *pečšlūstės* (LTA 1497 (75)), lazdos (LTA 1457 (1)), pavyzdžiui: „Drugiu krečiant, išjok žarstekliu, nešdamas avižų maišelį. Kur nujojęs, pririšk žarsteklį (kačergą) prie tvoros ir užmauk terbele, kaip arkliui, kas atradęs pasijuoks ir avižas pasims, tam tavo drugys teks“ (LTA 549 (33)). Šį ritualinį veiksmą galima interpretuoti kaip bandymą pergudrauti ligą: kadangi buvo tikima, kad drugys – tai raitelis, o ligonis – jo arklys, svarbu buvo *itinkinti* ligą, kad ji kankinanti ne tą subjektą. Tuometinėje bendruomenėje manyta, kad liga lengvai suklaidinama, tad jei ligonis raitelis – vadinas, jis nėra žirgas. Jojantis ant žarsteklio žmogus – toks pat raitelis, kaip ir liga, tad ši turinti ieškotis kito objekto. Maža to, drugiu padedama susirasti naują auką (tą, kuris susigundys avižų terbele).

Lietuvių mitologinėse sakmėse ligonį drugys gali *pamesti* ir tada, kai pamano, jog jis jau miręs, pavyzdžiui: „Turėjau tokį gražų arkliuką (ar kumelaitę), ir jau dabar nusprogo, ir skūra no kaktos atšoko“ (BsJK 2004: 239). Tad norėdamas suklaidinti drugį, žmogus turėjo apsimesti negyvas. Todėl liaudyje buvo tikima, kad „Sergančiam drugiu žmogui reikia lįsti į nusproguosio gyvulio kaulus, tada pagysi“ (LTA 1357 (131)) (plg.

„į padlienos vidurius lend“ (BsJK 2004: 239). Neretai patikslinama, jog ši maita turinti būti arklio (LTA 1664 (123))⁹. Taip pat ligoniui po pagalve būdavo dedama gyvūno kaukolė, pavyzdžiui, „Sargančiam drugiu ažd migus pagulda sausū kiaušū dvėselynas ir apkloja ir kai tas išsigundūs nubruka ir drugį nubruka“ (LTA 780 (284)), arba arklio (kumelės) galva, pavyzdžiui, „Nuo drugia gydas teip: pajėmį padeda pagalvėn pa padušku kumelas galvų (padlos) ir in jos guli“ (LTA 1487 (28)). Imituoti mirtį buvo galima ir apsiklojus gyvulio oda (LTA 1600 (44)), to pakakdavę: „Užmigus atbėga drugys ir apskridęs tris kartus sau nuskrenda. Tada pabusi jau visiškai sveikas“ (LTA 1600 (44)). Norberto Vėliaus teigimu, „lindimas į gyvulio kailį primena kai kurių pasaulio tautų, besiverčiančių gyvulių auginimu, paprotį mirusius laidoti gyvulių kailiuose“. Tyrinėtojas taip pat užsimena apie kelis lietuviškų pasakų variantus, kur slepiamasi ir arklio griaučiuose – tai galėtų būti laidojimo gyvuliuose atgarsiai (Vėlius, 1987: 177). Tad būtų galima teigti, kad, atlikdamas šį ritualinį veiksmą, žmogus imituoja savo mirtį, o kaip žinome iš jau aptartų sakmių, ligoniui-arkliui mirus liga turinti pasitraukti.

Norint, kad ligonis greičiau pasveiktų, jį ir ligą stengtasi išgąsdinti: „Drugiu sergantį reikia labai išgąsdinti, tai praeis drugys“ (LTA 1434 (108)) arba priversti drugį pasišlykštėti savo auka: „Būdavo aršiausiais drabužiais, apriša puodkėlėm galvą ir kitais ryzais apkaria <...>. Sako drugys bijos jo apsirėdymo ir nepakęsdamas <...> šlykštaus aprėdo, žmogų pameta“ (LTA 374e (1158)).

Dar vienas būdas atsikratyti prikibusio drugio buvo užkalbėjimai: „Atstaj [Atstok – D.V.], prakeiktasai drugie, nuo manįs, bo tavi gyvų ite subadzysiu!“ (VaLU, 2008, 154).

Išvardintieji ritualiniai veiksmai galėjo būti derinami tapusavyje – tokiais atvejais drugio gydymą gali sudaryti keli simboliniai veiksmai, pavyzdžiui, rišami mazgai ir jojama ant šluotos, etc. Vis dėlto, svarbiausias išlieka ketinimas ir bandymas ligos atsikratyti, šiam tikslui pasitelkiami patys įvairiausi metodai – nuo apgaudinėjimo iki grasinimų. Panašus požiūris į drugį egzistavo ir slavų tautose. Kaip teigia V. V. Usačiova, „Drugio, kaip klastingos, lengvatikės, bailios, nuolat keičiančios savo pavidalą ligos, suvokimas atsispindi tikėjime, kad drugio galima lengvai atsikratyti apgaule (žodžiu ir veiksmu)“ (Усачева 2004: 120).

9. Plg. latviškas tikėjimas: *Kad drudzis krata, tad cilvēkam, kas ar to slimo, jāēliēn gulēt nosprāguša zirga ribās un jālūko aizmigt* „Kai drugys krečia, tada žmogui, juo sergančiam, reikia eiti miegoti nugaišusio žirgo griaučiuose ir stengtis užmigti“ (LTT 1940: 374).

Gydant kito tipo drugį – *šlapdrugį* – pagrindinis liaudies medicinos tikslas buvo *iškelti* jį iš kūno vidaus į paviršių. Tam buvo vartojami įvairūs „vaistai“, pavyzdžiui, „Sergant drugiu reikia valgyti tarakonus išvirtus su arbata“ (LTR 1292 (76)), tačiau dažniausiai buvo smilkoma: „Nuo drugio pridėti degančių anglių šukę, ant tų anglių užmesti lašinių ir sėmenų, o paskiau ant šukės viršaus sudėti du skytu kryžiams (skytai kur bobos audžia) ir ant jų užsigulti ir smilkytis“ (LTA 1497 (76)). Įtarus, kad ligonis apimtas „slapto“ drugio, per skietą buvo rūkoma čiobreliais ir kitomis žolelėmis (LTA 2239 (275)), taip pat linu (taip pat uždengus skietu) (LTA 1487 (110)) arba linų sėmenimis (per sietą, arba skietą, – anot pateikėjo, tai „tas pats“) (LTA 2344 (123)). Remiantis šiais pavyzdžiais, galima teigti, jog tik „į paviršių“ iškeltas drugys galėjo būti gydomas ir ritualiniais būdais.

„Arklinis drugys“ ir chtoniškoji arklio prigimties pusė

Jau buvo užsiminta, kad drugių yra ne viena rūšis, ir norint sėkmingai išgyti, reikia atspėti, kuris iš jų kamuoja ligonį. Iki šiol buvo kalbėta tik apie antropomorfinį pavidalą turintį drugį (drugius), tačiau liaudies tikėjimuose minima, kad drugys gali įgyti ir zoomorfinę išvaizdą. Buvo tikima, kad drugys „yra nuo gyvulio: arklys, jautis, ožys, šuo, katinas; kiek yra gyvulių, tiek yra drugių“ (BsJK 2004: 131). Atpažinti žmogų kankinantį drugį galima po priepuolio, kuomet, kaip buvo tikima, pasirodo ligos sukėlėjas: „Kaip nukreta ir uždega karštis, tuomet lenda į akis jo drugys, t. y. šuo ar jautis, ar koks kitas gyvulys“ (BsJK 2004: 131). Tuo metu sergančiam pasufleruojami ir tinkamiausi vaistai: „Kurs ligonis dasižino, pamato savo drugį, tuo greičiau gali atspėti vaistą“¹⁰ (BsJK 2004: 131).

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad vienas iš zoomorfinių šios ligos pavidalų liaudies medicinoje turėjo atskirą pavadinimą – *arklinis drugys* (LKŽe, žr. arklinis). Jei jį interpretuosime kaip nuo arklio „pripuolusią“ ligą¹¹, kyla klausimas, *kodėl* šis gyvūnas galėjo būti laikomas drugio ligos perdavėju.

Įsigilinti į arklio sampratą XIX a. pab.–XX a. vid. Lietuvoje padeda etiologinės ir mitologinės sakmės bei pasakos. „Mūsų tautosakos“ IX tome išskiriamos trys pasakų apie arklį grupės (MT IX 1935: 68): pirmojoje sakmių grupėje žemę ariantiems Adomui ir Ievai Dievas palengvina darbą – arkliu paverčia žaltį; antrojoje – arkliu Dievas Senelis paverčia žmogų (dažniausiai poną arba dvasininką), vertusį savo darbininkus dirbti sekmadienį; trečiojoje grupėje Dievas nubaudžia arklį, atsisakiusį jį perkelti per upę (tai padaro jautis) – dėl to šis ėsdamas niekaip negali pasisotinti.

Arklio kilmė šiose sakmėse traktuojama kaip chtoniška (žaltys) arba net demoniška – kai kuriuose pirmosios sakmių grupės variantuose yra tiesiogiai įvardijama, kad arkliu yra paversta „velnio močia“ (MT IX 1935: 69) arba net ir pats velnias (MT IX 1935: 70)¹².

Arklio kilmė taip pat atskleidžiama per sakmes, pasakojančias apie gyvulių kūrimo varžybas tarp Dievo ir Velnio. Kaip teigia N. Vėlius, „Pačiose sakmėse vaizduojama, kaip Dievas perėmė Velnio gyvulius: Dievas perskėlęs į jo tvartus subėgusių gyvulių kanopas – ir Velnias negalėjęs jų atsiimti, nes nebepažinęs“ (Vėlius 1987: 82). Šiose sakmėse arklys lieka tuo gyvuliu, kurio kanopos neperskeliamos, todėl jis „laikomas velnio sutvėrimu, jo nesą galima valgyti“ (Vėlius 1987: 83). Egzistavo ne tik draudimas valgyti arklieną – kai kur arkliui buvo draudžiama duoti Kūčių vakarienės šieno iš po staltiesės, „nes arklys nenešė Šv. Marijos per upę“¹³ (MT V 1932: 152). Tai tarsi patvirtina arklio sąsajas su chtonišku/demonišku pradū.

Tai atsiskleidžia ir lietuvių mitologinėse sakmėse. N. Vėlius pastebėjo, kad „Mitologinėse sakmėse velnias važinėja arba jodinėja arkliais, o kartais ir pats pasiverčia arkliu“ (Vėlius 1987: 84). Iš tikėjimo, kad velnias geba perimti arklio pavidalą, atsirado daugybė sakmių, kuriose netikėtoje vietoje pasirodęs vienišas arklys atpažįstamas kaip nelabosios dvasios apraiška.

Užbalių, Pilkaln[io] pav., nekuram gaspadorui, iš miesto pareinant, arklys jį pavijo. Jam užsisėdus ir ik Kakšbalio atjojus, arklys tiesiog į balą suko, nuo tos raitelis, jį atlaikyt norėdams, su savo lazda nuo balos pusės per galvą

10. Anot Julijos Žymantienės-Žemaitės, pamačius ligos zoomorfinį pavidalą „reikia tokio plauko gyvulį surasti ir nuo jo gydytis. Plaukais smilkytis, kraujo, įlašinus iš ausies, to gyvulio gerti arba mėšlo truputį, užpylus arielka, išgerti“ (BsJK, 2004: 131).

11. Slavai taip pat tikėjo, kad drugys yra gyvulinės kilmės, tiksliau kilęs iš arklio, pgl. kroatų šios ligos pavadinimą *konjska* (Учаева 2004: 117).

12. „Velnias pamatė, kad Adomas su Ieva sunkiai velka eglaitę, ir užsisėdo ant jos, kad jiems dar sunkiau būtų traukti. Dievas <...> supyko ant jo ir pavertė jį arkliu“ (MT IX 1935: 70).

13. Vis dėlto, didžioji dalis su Kūčių šieniu susijusių minėto tikėjimo variantų neišskiria arklio iš kitų gyvulių. Šieno duodama „po trupučiuką gyvuliams“ (ten pat, 152) ir t. t.

mušė, bet numanydams jį nenukreipsiąs, žemyn nušoko. Tad arklys juokdamasis paklausė jo:

– Ar žinai, ant ko tu jojai?

– Aš žinau, ale nesakau. Už tai aš ale ir gerai sudaviau, lazdinau tave!..¹⁴

Kitoje mitologinėje sakmėje „Apie vaiduoklį arklį, kurio pusė pėdų buvo arklio, pusė – galvijo“ valstiečiai gauda arklį, tačiau šis pasprunka ir nušoliuoja į girią: „Vyrai, patyrę tai, ėjo į sodą žiūrėt ir nusidvydami rado pusę pėdų arklio, pusę galvijo.“¹⁵

Sakmės „Kaip arklys vaidenosi“ (LTR 4941 (79)) pateikėja pasakoja, kaip ją pačią nelabos jėgos vedžiojusios: ji sekusi paskui arklį, kurį tik girdėjo: „Jau aš nematau to arklio, tiktā lapā kap šnabzd, žinā, tomsu labā, naktis. Ain, aš tą arklį genuos. <...> Par visą suodina, į prūdą, į paprūdę... Tin medē, žinā, medē nubirī, lapā šnabzd. Giniaus, giniaus – nebier arklio. <...> Šmėklas kokias vadžiojo muni. Veln‘s nuvedė į prūdo galą. Gerai, kad į prūdą neįmonija. Sens dvars buvo, visokių čemerių priveistō.“

Velnius gali ne tik įgyti arklio pavidalą, bet ir įlįsti į jo maitą¹⁶ (BIR III 2002: 186). Estų folkloristo Ūlo Valko teigimu, „Tikėjimas, kad Velnius gali atgaivinti lavonus, aptinkamas daugelyje panašių legendų“, o „Velnio kaip arklio įsivaizdavimas būdingas ir viduramžių demonologinei literatūrai“¹⁷.

Verta atkreipti dėmesį ir į tautosakoje minimus arklio ryšius su mirusiais. Radvilė Racėnaitė monografijoje *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore* (2011) pažymi, kad „Arklys laikytas tarpininku tarp gyvųjų ir mirusiųjų sferos“ (Racėnaitė 2011: 220). Štai patarlėje „Šnirpščia kaip arklys dvasią matydama“¹⁸ arklys pasirodo kaip dvasregis; mitologinėje sakmėje pasakojama, kad dvasregiu gali tapti, jei pažiūri pro sukryžiuotas arklio ausis¹⁹; kūčių

naktį besikalbantys arkliai išpranašauja jų klausančio šeimininko mirtį (LTR 4941 (197); MT V 1932: 158); pasakoje „Išmintingas žirgas“ (AT 314 + AT 327B) arklys – tai „dūšia pakūtavojanti“²⁰, padedanti pasakos herojui įveikti kliūtis. Šie pavyzdžiai liudija, kad arklys įsivaizduotas kaip tarpininkas tarp šio ir kito pasaulio.

Dalyje tekstų, kuriuose vienaip ar kitaip veikia arklys, jo prigimtis interpretuojama visiškai priešingai. Pasakoje „Apie du seneliu, girioj gyvenančiu“²¹ arkliu yra pasivertęs angelas sargas. Kaip rašo N. Vėlius, „Su arkliais lietuvių tautosakoje retkarčiais siejami ir kiti mitiniai personažai. Pasitaiko tikėjimų, kad griaudžiant su arkliais po dangų važinėjęs Perkūnas, ar jį pakeitę krikščioniškieji personažai <...>. Arklio pavidalo kartais pasirodo tokie stebuklinių pasakų veikėjai, kurie turi senųjų Aušrinės, dievų Dvynių ar kitų dangaus prigimties mitinių personažų bruožus“ (Vėlius 1987: 84). Vis dėlto, pastebi Vėlius, su dangiška sfera siejami arkliai yra kitokie, turi išskirtinių, nežemiškų bruožų (pvz., *laukas arklys*, kuris, anot D. Razausko, siejamas su mėnuliu, todėl priklauso sakraliai erdvei (Razauskas 2008: 88–94)), o „tikėjimų, kad žemės arklys būtų siejamas su dangaus dievais, nepavyko rasti“ (Vėlius 1987: 84).

Kita vertus, arklio kūno dalys galėjo būti naudojamos įvairiems tikslams, pavyzdžiui, kaukolė – namų ramybei ir jų gyventojų sveikatai užtikrinti: „Kad apsigintų nuo ligų, Anykščių parapijos žmonės ant pečiaus dėdavo kuino galvą, į židini – plieno, rūkindavosi ruginiais miltais“²². Arklio kaukolę ant karties iškeldavo bityne, nes buvo tikima, jog ji pritraukianti pirmą blogą žvilgsnį (*Gervėčių pasakos* 1997: 487). (žr. nuotrauką), o pamauta netoli kūtės, kurioje laikomi arkliai, ji saugodavusi juos nuo ligų²³. 1627 m. Paulius Einhornas, rašęs apie XVII a. latvių gyvenseną („Stabmeldystės ir niekingų prietarų paneigimas“²⁴), mini, kad latviai tikėję kritusių gyvulių ir mirusių žmonių kaulus turint galią, „Todėl žmonės tokių gyvulių kaulus, tai yra arklių ir karvių kaukoles, susmaigsto ant statinių tvoros aplink tvartus, kad jos apsaugotų gyvulius nuo epide-

14. „Apie vaiduoklį arklį, kuris žmogų vis į balą suko“ www.aruodai.lt/paieska2/fiksacijos.php?OId=3044&FId=5056 (žiūrėta 2016-05-01).

15. „Apie arklį vaiduoklį, kurio pusė pėdų buvo arklio, pusė – galvijo“ www.aruodai.lt/paieska2/fiksacijos.php?OId=3031&FId=5042 (žiūrėta 2016-05-01).

16. Plg. estų folklore: *In one legend a horse's corpse wakes up and pursues a hunter who is waylaying his prey on Christmas Eve*. „Vienoje legendoje arklio dvėseną atgyja ir persekioja medžiotoja, kuris tyko grobio Kūčių vakarą“ (Valk 2001: 119).

17. Pasak Ū. Valk, demonas kaip arklys minimas ir viduramžių demonologinėje literatūroje (Valk 2001: 119).

18. „Šnirpščia kaip arklys, dvasią matydama“, http://www.aruodai.lt/index.php?option=com_wrapper&Itemid=31 (žiūrėta 2012-03-13).

19. „Kaip vyras pradėjo matyti dvasias“, <http://www.aruodai.lt/paieska2/objektas.php?OId=2829> (žiūrėta 2012-03-13). Plg. panašius lietuvių liaudies tikėjimus apie šunis.

20. www.aruodai.lt/paieska2/fiksacijos.php?OId=1085&FId=2181 (žiūrėta 2012-03-13).

21. „Apie du seneliu, girioj gyvenančiu“, http://www.aruodai.lt/index.php?option=com_wrapper&Itemid=31 (žiūrėta 2012-03-13).

22. „Apsigynimas nuo ligų“, <http://www.aruodai.lt/paieska2/objektas.php?OId=126&back=home> (žiūrėta 2012-03-24)

23. „Arklio kaukolę kiti laiko ant mieto pamovę arti arklių kūtės; pas galvijus – raguotas kaukoles. Tas gelb gyvulius nuo ligų“ (BsJK 2004: 240).

24. *Wiederlegunge der Abgötterey und Nichtigen Aberglaubens*.

Bitynas. Ant žalgos užmauta arklio galva, sauganti bites nuo blogų akių. Gėliūnų k., Gervėčių vls. 1939 m. *Juozo Aidulio nuotrauka*. LTRFt.

Arklio kaukolė, įkelta į medį, vanagams baidyti. Pakruojo raj., Lygumų vls., Montaičių k. *Zenono Slaviūno nuotrauka*. LTRFt.

mijos ir ją išvytų“ (BRMŠ III 2003: 593). Marijos Gimbutienės teigimu, anuometinis kaukolės pamovimas savo prasme niekuo nesiskiria „nuo ant namų stogų dailiai išpjaustytų žirgelių“²⁵ – visa tai galima traktuoti kaip savotišką maginę savo namų, kiemo apsaugą. Pasak N. Vėliaus, latvių tikėjimuose arklio kaukolė taip pat buvo naudojama slogučiams, kurie jodina tvarte stovinčius arklius, nuginti: „Kad slogutis nebejodytų, jie po ėdžiomis palieka arklio kaukolę, nes tiki, kad tai atbaidys slogutį: jei šis numirėlio kaulą ar arklio galvos kiaušą atranda, jis žirgui pakenkti nebeturi galios (LBV 1941: 752)“ (Vėlius 1987: 81).

XIX a. pab.–XX a. pr. arklio vaizdinys buvo ambivalentiškas – tai ir velnio zoomorfinis pavidalas, ir gyvūnas, turintis ryšių su sakraliąja erdve. Vis dėlto chtoniškoji arklio prigimtis yra ryškesnė, ją liudija gausnis tekstų masyvas, tad, grįžtant prie drugio konteksto, matyt neatsitiktinai su demoniško prado būtybe tapatinamos ligos perdavimui kaip tarpininkas pasitelkiamas būtent arklys.

25. Marija Gimbutienė, „Lietuvių liaudies meno simbolių klausimu“, http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&view=article&id=5914:is&catid=363:8-spalis&Itemid=412 (žiūrėta 2016-05-02).

Raitelio tapatybės klausimas

Jei arklys yra vienas iš galimų pirminių drugio ligos perdavėjų, rūpi aptarti ir raitelio tapatybės klausimą: *kas*, vis dėlto, persėda nuo arklio ant žmogaus.

Drugys lietuvių sakmėse įgyja antropomorfinę išvaizdą (jaunikaitis, vokietukas ar ponaitis), primenančią tradicinį velnio pavidalą²⁶. Tikėjimuose jis gali būti tiesiogiai pavadinamas piktaja dvasia²⁷ arba velniu²⁸. Jau aptarta, kad drugys sakmėse yra lengvatikė būtybė, tai jį taip pat sieja su folkloriniu, žmogaus taip pat nesunkiai pergudrajamu *kvailiu velniu*.

Drugio ligos ir velnio panašumas išryškėja tikėjimuose, kuriuose bandoma paaiškinti laiko tarpus tarp drugio priepuolių: buvo tikima, kad drugys „turįs keletą žmonių apjodinėti, tada liga virsta nepastovi, nes drugiui tenka apjodinėti visus savo arklius“ (LE VII 1939: 8). Tikėjime netiesiogiai užsimenama apie visą *drugio arklių kaimenę*, kuri primena sakmių velnio gyvulių bandas (Vėlius 1987: 81).

Bene artimiausiai drugio ligos demoną ir velnią susieja jiems skiriamas raitelio vaidmuo. Nemažas mitologinių sakmių pluoštas pasakoja apie velnią, naktimis jodantį ir varginantį arklius.

Apie arklius jodančią būtybę dar 1627 metais rašė P. Einhornas: latviai „mano, kad jų arklius naktimis jodinėjanti nakties dvasia, arba Lėtonas (Leeton), kaip jie ją vadina; šis juos visiškai nuvaras nuo kojų; ant kai kurių arklių esą randama ženklų, kuriuos palikę šie raiteliai“ (BRMŠ III 2003: 593).

Žmonės, ryte atėję šerti arklių ir radę juos sušilusius, suplukusius, tai suprasdavo kaip velnio darbą („Radę sukaitusį arklį, sako, kad juo velniai jodinėjo“ (MT V 1932: 133). Dažniausiai sakmėse kas nors iš šalies pataria šeimnininkui naktį budėti ir vienaip ar kitaip velnią sugauti.

„Davai su rožančium kirsti, davai kirsti.“ Tai jis tuoj pat tą nukirto nuo tų arklių ir išbiega pruo stuoga, pruo čiu-kurą tuo tvarta. Uo tie arkliai, daugiau niekas nebejoja tų

arklių [O kaip sakydavo tėvelis, kas ten buvo tokie?] Nu ti velnias, sako, tat velnias, būk tai velnias. [Bet matydavo?] Matė, matė. Vokietukas. Skrybėlę užsidėjęs. Nu tai velnią tai matydavo“ (LTR 4942 (221)).

Kad velnias nebejodytų arklių, jis sakmėje mušamas rožančiumi. Jo taip pat galima atsikratyti žvake išdeginant „arkliui nugaroj kryžiaus ženklą“ (MT V 1932: 133) arba „velnius, kai jie jodinėja arklius, galima sugauti su gramnyčine žvake“ (MT V 1932: 133). Buvo tikima, jog arklių kanopose įrėžus („velinio“ kryžius), gyvūnai taip pat bus palikti ramybėje (BsJK 2004: 211). Arklių apsaugai „reikia nušovus šarką arba voverį pakabinti arklidėj. O ne, tai patepti arklius kurmio krauju“ (MT V 1932: 133). Kadangi buvo tikima, kad šarkomis galėdavo pasiversti raganos (MT V 1932: 185), pakabinta negyva šarka galbūt turėjusi įspėti velnią, kuris buvo įsivaizduojamas raganos bendrininku ir mokytoju. Arklių ramybės drumstėja taip pat buvo bandoma nuvyti šalin užkalbėjimais: „Iš kur atėjai, ten ir eik. Ne tavo čia galvijai, mano“ (LT 1968: 906).

Vis dėlto raitelio tapatybės klausimas drugio ligos kontekste išlieka problemiškas. Velnio ir drugio ligos demono negalime sutapatinti, nes jodymas, kaip kankinimo būdas, buvo priskiriamas ne vien nelabajam.

Štai, pavyzdžiui, *koklikas* (lenk. *chochlich*) kaip ir velnias jodo arklius. B. Kerbelytė *kokliką* skiria prie namų dvasių (Kerbelytė 2009: 14), tačiau šis sutvėrimas turi ir neigiamų savybių, pavyzdžiui, „Lendi akysna kai koklikas“ (LTR 4318 (179)), „Įki-bo kaip koklikas!“ (LTR 4160 (42)). Iš palyginimų matyti, kad šis raitelis mėgsta greitį: „Lekia kaip koklikas, ant arklio užsėdęs“²⁹. 2011 metų Gervėčių ekspedicijoje Rimdžiūnų kaime (Baltarusija) buvo užrašytas išsamesnis tekstas apie *kokliką*: „Provijo, kū seniau, koklikai ar koki ty, sako, arklį jodė, jodė, ir arklys... par rytų nuveina duoc – arklys visas šla-piankas. Ale par mūs tokių nebuvo slūčajų, tai neži-nau. [Koklikai?] Koklikai, sako, ažjodė arklį kokli-kas“ (LTRFcd545-01 (3)).

Nors pateikėja ir negalėjo tiksliai atsakyti į klausimą, *kas* yra *koklikas*, buvo pakankamai aišku, kad jis nėra tapatinamas su velniu.

26. Pvz., sakmėje „Velnias vokietis“, http://www.aruodai.lt/index.php?option=com_wrapper&Itemid=31 (žiūrėta 2016-05-01).

27. „Sanela sakydava, kad jai do jos sanela sakydava, kad drugys yra tikrai piktoja dvasia“ (LTR 1252 (361)).

28. „Sak, kad perkūnyj tus piktūs ištrenk, ras ēr tēs yr“ (LTR 2284 (118)). Plg. latvių: *Drudzis ir velns*. <...> *Drudža un kaška kaites nāk no velna*. „Drugys yra velnias. <...> Drugio ir niežų ligas sukelia velnias“ (LBV 1941: 724).

29. „Lekia kaip koklikas, ant arklio užsėdęs“, www.aruodai.lt/patarles/patarle.php?Tid=78971 (žiūrėta 2016-04-29).

Ne viename drugio ligos gydymo aprašyme užsimeinama apie skirtingų lyčių drugius: „Kai pradeda krėstie drugys, tai inlenda pečiun, a kiti aždara pečių, kad prie niekur neineit drugys. Jei moterį kračia, tai ana vyriškai apsivelka, a kad vyrų kračia, tai bobiškai apsivelka, kad drugys nepažintų“ (LTA 1664 (123)), „Vyriškas rengės moteriškom skarom, o moteriškas ligonis rengės vyriškom skarom“ (LTA 374^e (1158)) ir pan. Viena iš mitinių būtybių, kuri, tikėta, galinti būti skirtingų lyčių, yra slogutis. Remiantis latvių folkloro medžiaga (kuri, kaip jau buvo galima įsitikinti, drugio ligos atveju yra artima lietuviškajai), drugys ir slogučiai laikyti giminaičiais: *Drudzi tuvina lietuvēnam, kas tam esot radinieks <...>. Kā lietuvēns viņš arī jādelē cilvēkus un slimnieku saukā par savu zirgu* „Drugį gretino su slogučiais, kad jis esąs jam giminė <...>. Kaip ir slogutis, jis jodąs žmones, ir ligonį savo arkliu vadina“ (LBV 1941: 725). Tad galima kelti prielaidą, kad ligonio *raiteliais* galėję būti laikomi ir slogučiai.

Dar viena mitinė būtybė, kuri tautosakoje gali būti traktuojama kaip raitelis, yra laumė, kuri galinti joti ne tik ant arklių, bet ir ant žmonių (plg. „Nuvargęs it laumės nujotas“ (LKŽe, žr. laumė). Laumė minima ir vienoje sakmėje apie drugio ligą, bet kyla abejonių, ar ši mitinė būtybė tikrai yra savo vietoje.

Tašėm medžius. Dabar i tas žmogus buvo vīns, jis toks būdavo slabns, tai nujuodavo laumė an juo. Daba kun mas sugalvuojam. Tun žmogų ir ton vaik paguldyt. Ir uždėjom nulupę žīvę. Ir atēj vīns vyrs:

– Vuo, – sak, – nematēt mun arklio, kur aš juojau?

Sakom:

– An kuo tu juojē?

Uns prijaj pažīūrēt:

– Vuojai, – saka, – ir akys įdubusias jau yr!

Ta mās supratom, kad ans ant to žmogaus juoj.

Vuo nu ka uns pabiega, ir tai mes nuemēm, tun žīvę.

A ton žmuogui nieks nabier! Išgirdom, kap į trečią kaimą jau jauną mergelę pradėjo juoti Laumė (LTRF 1630 (24)).

Šioje sakmėje du kartus pasikeičia kenkiančiosios mitinės būtybės lytis (laumė pasakojimo viduryje ir dialoge virsta vyru, o pabaigoje – vėl laume). Galima teigti, kad ši sakmė atskleidžia, kaip tautosakoje vienos mitinės būtybės pakeitė kitas. Ji labai artima sakmėms

apie drugį: pasikeitus ligonio išvaizdai, raitelis jo nebe pažįsta ir išsirenka kitą auką³⁰.

Galima numanyti, kad pirminis raitelis šioje sakmėje ir buvęs vyras, galbūt ir liga (t. y. drugys), tačiau vėliau pasakojimas pasikeitęs, pirminė jo prasmė nunyko. Drugio tapatybė galbūt taip pat yra jau pasislėpusi, tautosakoje jį jau yra užgožę kiti panašias funkcijas turėję mitiniai veikėjai. Tad klausimas, ar drugys – tai velnias, koklikas, slogutis, laumė ar jis buvęs savarankiška mitine būtybe, kurios požymiai ilgainiui nublanko, – lieka atviras.

Išvados

Aiškinantis drugio ligos sampratą XIX–XX a. vid. lietuvių bendruomenėje paaiškėjo, kad šia liga buvo susergama išsigandus, atliekant netinkamus veiksmus ar kontaktuojant su arkliu. Etnomedicinoje žinomi aiškūs jos identifikavimo požymiai, liga yra dviejų tipų – krečiamasis drugys ir šlapdrugis.

Lietuvių mitologinės sakmės apie drugį taip pat yra dviejų tipų: pirmojoje jų grupėje drugys vaizduojamas kaip turintis antropomorfinį pavidalą, o ligonį laikąs savo arkliu; antrojoje – drugys patenka į žmogaus vidų ir taip jį susargdina. Pastebėta, kad sakmių informacija susijusi su drugio gydymo būdais etnomedicinoje. Jei drugys interpretuojamas kaip raitelis, stengiamasi jį apgauti (keičiant išvaizdą, imituojant drugio veiksmus, apsimitant mirusiu etc.), išgąsdinti, nuvyti užkalbėjimais. Gydant šlapdrugį svarbiausia užduotis buvo jį iškelti iš ligonio vidaus į išorę.

Sakmėse išskirti drugio antropomorfiniai ir zoomorfiniai pavidalai, kurie žinomi ir liaudies medicinoje – viena iš drugio formų vadinama *arkliniu drugiu*. Šia dingstimi aptartas arklio, kaip chtoniškos prigimties gyvulio, vaizdinys lietuvių tautosakoje. Taip pagrindžiama arklio sąsaja su drugiu. Aiškinantis drugio, kaip raitelio, tapatybę ir jo vietą lietuvių mitologijoje paaiš-

30. Plg. su latvių sakme: *„Kāds puisis reiz piekrāpis drudzi. Viņš palīdis zem tilta un ielaidies līdz lūpām ūdenī, pieķerdamies pie dziedrkoka. Te kāds uz tilta saucis: „Tas zirgs mani apnicis, jāšu to ķēvi, kas tur mežā zviedz. ‘ Drudzis tūlīt atstājies un uzklupis ganu meitai, kura trupat mežīnā, lopus ganīdama, dziedajusi. „Kazkoks vaikinās apgavęs drugį. Jis palindęs po tiltu ir įbrīdęs iki lūpų vandenin, įsikībo sījos. Kazkas ant tilto sušukęs: „Tas manas arklys man jau įkyrējēs, jodinēsiu tā kumelaitē, kuri ten miške žvengia.‘ Drugys tuojau apleidęs ir užklupęs piemenē, kuri ten pat miškelyje, gyvulius ganydama, dainavusi“ (LTT 1940: 372).*

kėjo, kad būtybei, kuri nuo arklio persėda ant žmogaus, identifikuoti kol kas maža duomenų. Ar drugys tapatinamas su velniu, ar su *kokliku*, *slogučiu*, laume, ar tai savarankiška mitinė būtybė – klausimas lieka atviras.

ŠALTINIAI:

- AT – The Types of Folktale: A Classification and Bibliography, Antti Aarnes Verzeichnis der Märchentypen (*Folklore Fellows Communications* 3), translated and enlarged by Stith Thomson. Iš: *Folklore Fellows Communications* 184, Helsinki, 1964.
- BRMŠ III – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* t. 3, parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2003.
- BsJT – Jonas Basanavičius. *Įvairi tautosaka iš rinkinių*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002
- BsJK – Jonas Basanavičius. *Juodoji knyga*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- BsLP 2 – Jonas Basanavičius. *Lietuviškos pasakos. Antra knyga*. Vilnius: Vaga, 2003.
- BsMTV – Jonas Basanavičius. „Medega mūsų tautiškai vaistinkyste“. Iš: Jonas Basanavičius. *Įvairi tautosaka iš rinkinių*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- FFC 267 – Marjatta Jauhiainen, „The Type and Motif Index of Finnish Belief Legends and Memorates“. Iš: *Folklore Fellows Communications* 267, Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia (Academia Scientiarum Fennica), 1998.
- LBV – Kārlis Straubergs, *Latviešu buramie vārdi*. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939–1941.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas: Elektroninis variantas*, [t. I–XX, 1941–2002], prieiga per internetą: <www.lkz.lt>, cituojant nurodomas antraštinis žodis.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LT – *Lietuvių tautosaka: Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*. T. V. Vilnius: Mintis, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1968.
- LTA – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus Tikėjimų kartoteka.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRFt – Lietuvių tautosakos rankraštyno Fotografijų archyvas.
- LTT – *Latviešu tautas ticējumi* 1–4, sakrājis un sakārtojais prof. P. Šmits. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums ar kultūras fonda pabalstu, 1940–1941.
- ME I – *Medicinos enciklopedija*, t. 1 (A–M). Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991.
- MT V – *Mūsų tautosaka* t. 5, redagavo prof. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos Komisijos leidinys, 1932.
- MT IX – *Mūsų tautosaka* t. 9, redagavo prof. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos Komisijos leidinys, 1935.
- VaLU – Daiva Vaitkevičienė. *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

LITERATŪRA:

- Gervėčių pasakos* 1997 = *Gervėčių pasakos*. Sudarė Adelė Seselskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
- Kacėnaitė 2011 = Radvilė Kacėnaitė. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

- Trimakas 2008 = Ramūnas Trimakas. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai XIX amžiaus pabaiga–XX amžiaus pirmoji pusė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
- Valk 2001 = Ūlo Valk. *The Black Gentleman. Manifestations of the Devil in Estonian Folk Religion*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia/ Academia Scientiarum Fennica, 2001.
- Vėlius 1987 = Norbertas Vėlius. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- Kerbelytė 2009 = Bronislava Kerbelytė. Folkloro duomenys – senosios raštijos žinių vertinimo priemonė. Iš: *Tautosakos darbai* XXXVII, 2009.
- Razauskas 2008 = Dainius Razauskas. „Mėnuo kaktose“. Laukis lietuvių tradicijoje ir kai kurios netikėtijos sąsajos. Iš: *Tautosakos darbai*, XXXVI, 2008.
- Усачева 2004 = В. В. Усачева. „Лихорадка. Iš: *Славянские древности: Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого*, т. 3 (под редакцией Н. И. Толстого). Москва, 2004.
- Marija Gimbutienė „Lietuvių liaudies meno simbolių klausimu“. <http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&view=article&id=5914:is&catid=363:8-spalis&Itemid=412> (žiūrėta 2016-05-02).

“This horse could be mine
if not for its white face”
The images of riders and horses
in the context of fever

Asta SKUJYTĖ-RAZMIENĖ

This article, based on 19th–mid 20th c. Lithuanian mythological tales, beliefs and folk medicine, discusses the anthropomorphic and zoomorphic forms of the *drugis* sickness (lat. *Febris intermittens* – fever); the aim is to reveal the mythical being behind it. It has been noticed that in folk medicine texts, as well as tales, there are two types of fever – *krečiamasis* and *šlapdrugis*. The first, *krečiamasis*, had the image of an anthropomorphic rider, riding the patient. Meanwhile, *šlapdrugis* is an internal fever, that needs to be drawn out of the patient. Attempts to deal with fever with include trickery (changing one’s appearance, imitating the actions of the fever, pretending to be dead, etc.), scare tactics and charms. The fever could be depicted as a horse, the so-called *arklinis drugis*; therefore, the image of the horse, as a chthonic-origin animal, in Lithuanian folklore is discussed. Nevertheless, there isn’t much data that could help us identify what mythic being is associated with the *drugis*. Whether fever can be associated with the devil, *kokliku*, *slogučiu*, *laume*, or if it is an independent mythological being – this is an open question.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, Vilnius,
e.paštas: asta.skujyte@gmail.com
Gauta 2016-05-01, įteikta spaudai 2016-06-20